

**ТЮТЮНЪТ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКИЯТ УСЕТ
НА РУСЧО ВЪЛКОВ МИРКОВИЧ.
ЩРИХИ ОТ БЪЛГАРСКАТА СТОПАНСКА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ
В КРАЯ НА 80-ТЕ И ПРЕЗ 90-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В.**

Валентин КИТАНОВ

Received: 25.10.2021

Available online: 1.12.2021

***Abstract:** Ruscho Vulkov Mirkovich was a typical representative of the modern Bulgarian economic elite formed during the Bulgarian Revival. His long and successful commercial biography is a convincing testimony to the deep and lasting economic and social changes that occurred in the nineteenth century, which are characteristic not only of his hometown Sliven, but also of the entire Bulgarian national territory. The professional experience he gained for over four decades in the field of trade with aba garment, wool, foreign merchandise, salt, foods, and other goods, allowed him to maintain a very high rate of commercial activity, particularly after 1878 at a number of market centres such as Sliven, Constantinople, Yambol, Burgas, and Straldzha. The well-known Sliven entrepreneur was fully committed to his trade endeavours and at the same time he was an active public figure – something typical for that period. After 1887, although of his respectable age, he turned to the field of tobacco, becoming a pioneer of one of the most successful industries in the Bulgarian commercial development by founding a tobacco factory in Yambol through the joint-stock company R. V. Mirkovich & Co.*

The available documents in the Bulgarian archives allow us to conclude that Ruscho Mirkovich's decision to engage with the tobacco industry was a carefully considered step. He had the approval of his partners and attracted skilled experts to ensure the smooth running of the tobacco factory. The company was part of Yambol's economic infrastructure from the late 1880s and throughout the 1890s. The present study focuses specifically on this aspect of Ruscho Vulkov Mirkovich's active work as evidence of entrepreneurial sense and adaptability in the conditions of the dynamically changing economic reality of post-liberation Bulgaria.

Key words: tobacco, tobacco factory, industrial development, Principality of Bulgaria, joint stock company

JEL: N83, N93

Въведение

През 2001 г. едно авторитетно изследване на Иван Русев разкри за историческата общност мястото, ролята и заслугите на възрожденския деец Русчо Вълков Миркович. Бе обърнато внимание на всички важни страни от стопанската и обществената дейност на известния сливенски търговец и предприемач, на създаденото от него дружество „Р. В. Миркович и дружие“, както и на дейността на други търговски дружества с негово участие (Rusev, 2001, pp. 109-136). Основният интерес на дружеството за един продължителен период от време е свързан с покупко-продажбата на вълна и вълнени платове, но това не изключва и търговия с животни, бакалски стоки и др. В Сливен и в османската столица „Р. В. Миркович и дружие“ регистрира активни делови взаимоотношения с някои от най-известните български търговски къщи през епохата на Възраждането като тези на Христо П. Тъпчилешов, сдружението на калоферските търговци Стойко Бояджов, Петър Христович и Христо Радков, фирмата на братята Евлоги и Христо Георгиеви и др. (Rusev, 2001, pp. 117-118). Освен в областта на посочените търговски направления изследването на Иван Русев разкри и многоаспектната натура на Русчо Миркович, с участие в областта на лихварството и акционерната дейност, винарството, кредитирането, търговия с каменна сол, аптекарство, активност в редица обществени начинания както преди 1878 г., така и след Освобождението (Rusev, 2001, pp. 120-128).

Акцентът в изследването на Иван Русев е дейността на Русчо Миркович през възрожденската епоха, поради което неговите следосвобожденски стопански активности са само най-общо маркирани. В следващите редове ще се опитаме да хвърлим светлина върху дейността на Русчо В. Миркович и в тютюневата област, към която той се насочва в края на 80-те години на XIX в. С това се надяваме да допълним историческия образа на известния сливенски търговец и предприемач.

Акционерно дружество „Р. В. Миркович и С-ие“ в края на 80-те и началото на 90-те години на XIX в. и появата на тютюна в неговата дейност

В началото на 1879 г. се появява ново дружество, което е приемник на старото „Р. В. Миркович и дружие“. Съоснователи са Русчо Миркович, Иван Желязков, Георги Жечков и Киро Чаушев. Началният капитал е от 5000 турски лири, а новото име е „Р. В. Миркович и С-ие“. Няколко месеца по-късно дружеството вече има свой филиал в град Ямбол (Rusev, 2001, p. 130)¹. През следващите девет години дружеството в общи линии работи в посочения обхват на своята търговска дейност.

¹ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Български исторически архив (НБКМ – БИА), Ф. 169, а.е. 55, л. 157.

На 2 януари 1888 г. в Сливен Русчо Миркович, Иван Желязков, Георги Жечков, Киро Чаушев и Петко Миркович сключват помежду си съгласително писмо, което удостоверява поредната регистрация на търговското дружество, в чийто предмет на дейност за първи път изрично е посочено търговия с тютюни, наравно с търговията с колониални стоки, житарство и др. Дружеството е с основен капитал от 15 500 турски лири и, макар че всички членове се включват с еднакви по размер вноски, основната фигура е тази на Русчо Миркович. Той е касиер и държи всичките „записки, разписки и документи на дружеството“. Членовете има равни права да осъществява дейност, но с изключение на Русчо Миркович всеки е длъжен да упоменава името си в съответните документи и да уточнява, че се подписва за „Р. В. Миркович и С-ие“. Практически контролът по вида, начина и мястото на продаване на стоките и изобщо на стопанска инициативност се държи от Русчо Миркович. В допълнителен текст към документа става ясно, че сметките за 1888 г. са разгледани и приети на 31 декември 1888 г. и членовете се съгласяват да продължат съдружието и през следващата година². Тази практика е налице за всяка нова регистрация на дружеството през следващите години.

Вероятно намеренията на Миркович да включи и тютюна в своята дейност са внимателно премислени и представляват добре подготвена стъпка, защото няколко месеца преди посочената тук в текста регистрация на дружеството от януари 1888 г., на 1 септември 1887 г. отново в Сливен е сключен договор между неговата фирма и Димитър Георгиев, от текста на който става ясно, че „Р. В. Миркович и С-ие“ подготвя откриването на тютюнева фабрика в Ямбол от 1 януари 1888 г.³ Така две години след Съединението на Княжество България с Източна Румелия Русчо Миркович фактически открива поредната страница в разнообразната си стопанска кариера и предприема стъпки в една нова и деликатна материя, каквато е зараждащата се българска тютюнева индустрия. Той афишира намеренията си за работа в тютюневата област, поради което вероятно и в предмета на дейност на дружеството изрично е отбелязано, както бе споменато, търговията с тютюни.

Вече бе посочено, че договорите на Миркович с неговите партньори до 1887 г. са главно за търговия с вълна, вълнени платове, сол, колониални и бакалски стоки и др. В нито един от наличните над 250 документа, включващи съгласителни писма, разделителни писма, разписки и др., тютюнът не присъства като сфера на дейност. Информация за тютюна не откриваме и в недовършените автобиографични бележки, които Миркович прави през месец април 1883 г.⁴ Всичко

² НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 311.

³ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 318.

⁴ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 1, л. 1-2.

това насочва на мисълта, че сливенският предприемач започва да се занимава с тютюн именно в края на 1887 г. и това се осъществява посредством акционерното дружество „Р. В. Миркович и С-ие“, чиято собственост е новооткритата тютюнева фабрика в Ямбол.

Според запазените документи до 1893 г. дружеството се регистрира всяка година в началото на януари. През този период настъпват някои промени. Към упоменатите в първоначалната регистрация центрове Сливен и Цариград са включени Бургас и Ямбол⁵, а по-късно и Стралджа⁶. Включени са и нови съдружници – Димитър Сяров⁷ и Тодор Миркович⁸. През този шест годишен период се наблюдава постоянно увеличаване на капитала, който за 1893 г. достига 25 600 турски лири⁹. В случая за нас е важно да се подчертае фактът, че при всичките регистрации тютюнът присъства като сфера на дейност на акционерното дружество, което е доказателство за успешното функциониране на фабриката в Ямбол.

Тютюневото предприятие на „Р. В. Миркович и С-ие“ в Ямбол в контекста на зараждащата се българска тютюнева индустрия

На този етап не са открити документи, които да очертават активности на дружеството в областта на тютюна, извън дейността на фабриката в Ямбол. Всъщност съгласителното писмо между Русчо Миркович, като представляващ „Р. В. Миркович и С-ие“, и Димитър Георгиев е най-важното запазено свидетелство за намеренията на сливенския търговец в тютюневата материя. Този документ е от значение и с оглед първоначалната история на тютюневата промишленост в съединена България. Договорът определя общите и конкретни задължения на отделните страни по отношение работата на тютюневата фабрика в Ямбол. Според него Димитър Георгиев се съгласява доброволно да стане член-съдружник във въпросната фабрика. За нормално протичане дейността на предприятието Русчо Миркович и неговите съдружници се задължават да внесат капитал на стойност 1000 турски лири, докато Димитър Георгиев не участва с никакъв капитал, но той поема отговорностите и надзора по всички дейности на фабриката, свързани с осигуряването и закупуването на тютюневата продукция, депозирането на потребното количество тютюни, манипулацията на тютюна. Според чл. IV от договора печалбата и загубата от дейността на фабриката се разпределят в края на годината, както следва: 75% за „Р. В. Миркович и С-ие“ и 25% за Димитър

⁵ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 314.

⁶ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 326.

⁷ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 313.

⁸ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 322.

⁹ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 330.

Георгиев¹⁰. Цялата дейност на предприятието се осъществява в името на дружеството. Договорът е сключен на 1 септември 1887 г. в два екземпляра, които имат равнозначна тежест, и са съответно за двете страни – Русчо Миркович за „Р. В. Миркович и С-ие“, от една страна, и от Димитър Георгиев, от друга¹¹. Съдружеството за тютюневата фабрика е подновено за 1889 г., защото според допълнение към текста на този документ се уточнява, че са прегледани сметките както за 1888, така и за 1889 г., „за която по наше споразумение настоящето съгласително биде в сила“. Освен това става ясно, че фабриката работи през изминалите две години „с удовлетворителна печалба“, която е разпределена между страните, според условията на договора. Това води и до естественото продължение на договора и за следващата 1890 г.¹²

Едно писмо на Г. Жечков дава информация за личността на Димитър Георгиев. На 24 май 1887 г. той пише от Сливен до представителството на дружеството в Ямбол за срещата си с Димитър Тютюнджията от 23 май, който го посещава заедно с Тодор Кърмов. Въпросният Димитър Тютюнджията изразява съгласие да поеме ръководството на тютюневата фабрика в Ямбол при условие, че стане съдружник в нея срещу 30% дял. Жечков обаче е убеден, че може да склони и на 25%. Изказва мнението, че ако вземат решение за назначаването му, то това трябва да стане до 15 август, за да може кандидатът „да се оттегли от службата като контролор при тютюневата фабрика“¹³. Има всички основания да считаме, че лицето Димитър Георгиев всъщност е въпросният Димитър Тютюнджията, с който се сключва договор за поемане управлението на тютюневата фабрика в Ямбол. Работата му като контролор в друга тютюнева фабрика означава, че той е човек с опит в областта на тютюните, нещо, което го подсказва и неговия прякор „Тютюнджията“.

Самото предприятие, което учредителите по традиция още от възрожденската епоха претенциозно ще наричат „фабрика“, всъщност се вмества в представата за тогавашните работилници за рязане и манипулация на тютюни с характерните по онова време хавани¹⁴. Затова и в текста на споразумението тя е назовавана като „тютюноработницата“¹⁵. В този вид манипулационни работилници

¹⁰ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 318.

¹¹ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 318.

¹² НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 319.

¹³ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 19, л. 47.

¹⁴ За широкото и неправилно използване на термина „фабрика“ още през възрожденската епоха виж изследването на Иван Русев „Колко и кои са първите фабрики в българските земи до Освобождението (1878)? Опит за извороведски и историографски анализ“ (Rusev, 2016, pp. 33-55).

¹⁵ НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55, л. 319.

става сортирането на тютюна по качество и вид, рязането, опаковането и предлагането му в търговски вид за разпространение на дребно и на едро. В повечето случаи тези предприятия, подобно на фабриката на „Р. В. Миркович и С-ие“ в Ямбол, са резултат от инвестиране на лични капитали на лица във вече утвърдени стопански дейности. Още през 60-те години на XIX в. в Търново за известно време работи предприятие за преработка на тютюн и производство на цигари на известния banker, предприемач и търговец хаджи Славчо Паскалев (Pletnyov, 2000, p. 156; Atanasova, 2014, p. 204; Gencheva, Kancheva, 2004, p. 204). Съществуват сведения и за наличието на тютюнева фабрика през 60-те години на XIX в. в Ески Джумая (гр. Търговище, бел. моя), която е собственост на фамилията Славови (Vanova, 2004, p. 225). Основаната през 1872 г. в Пловдив тютюнева работилница „Томасян и С-ие“ се превръща в една от първите производствени и стокови марки в развитието на България, призната в национален и международен мащаб (Simeonov, 1969, pp. 225-231)¹⁶. През 70-те години на XIX в. фабриката на тютюн в Плевен се прави в две предприятия (Grancharov, 1989, p. 100; Atanasova, 2017, p. 383).

С оглед на настоящото изследване от особен интерес е да посочим, че през 1872 г., подобно на Томасян в Пловдив, в Сливен също отваря врати първата в града тютюнева фабрика, която е основана от местния търговец Василяки Попович (Tabakov, 1929, p. 140). Още по-важно е да се подчертае, че съществуват сведения за наличието на тютюневи работилници в Ямбол преди 1878 г., които, макар и непотвърдени с документи, трябва задължително да бъдат споменати. Те свързват началото на тютюневото производство в Ямбол с името на Васил Русев, който през 1866 г. открива в града тютюнева работилница за рязане на тютюн посредством ръчни хавани. През 1873 г. заедно с брат си Никола Русев те увеличават хаваните, разширяват производството и превръщат работилницата в акционерно дружество. Предприятието продължава да работи и след 1878 г. От друга страна в обнародвани през 1933 г. спомени на Апостол Зафиров се говори за тютюнева фабрика в 1875 г. в Ямбол от наскоро сформирано акционерно дружество. В предприятието работят около 30-40 души и то се помещава в пространството на Еврейския хан в града. Дружеството е от акционери българи и турци, между които личи името отново на Васил Русев. Поради политически причини по време на Априлското въстание, според Апостол Зафиров практически се слага край на акционерното дружество и на тютюневата фабрика в Ямбол (Petrov, 2014). Отсъствието на оригинални документи по тези събития не ни позволяват да направим по-критична оценка на запазените спомени. Присъствието на името на Васил

¹⁶ Държавен архив – Пловдив, Ф. 455, оп. 1, а.е.11, л. 125-128.

Русев и в двата случая обаче подсказва, че вероятно става въпрос за едно и също предприятие, но от далечината на времето спомените изкривяват реалността. След събитията от периода на Априлското въстание вероятно фабриката за известно време прекратява дейността си, но това едва ли е продължило за дълго, защото има сведения, че по време на Руско-турската война от 1877–1878 г. тя снабдява руските войници с рязан тютюн¹⁷.

Всички споменати фабрики работят в условията на османското законодателство и опитите на османската власт да наложи монопол върху тютюна. Непосредствено след 1878 г. развитието на тютюневия отрасъл в българското княжество се регламентира от специални „Временни наредби за акциза на тютюна“ и важна част от документа се отнася за статута, организацията и начина на откриване и закриване на тютюневи фабрики¹⁸. Резултатите не закъсняват, тъй като още през 1880 г. Богдан Генов и Доси Кърджиев откриват в Шумен първата в Северна България цигарена работилница, където тютюнът се обработва, сортира, реже и пълни в пликите за ръчно правене на цигари (Angelova, 2005, pp. 279-280; Yadkov, 2003, p. 157; Kitanov, 2014, p. 31). През 1883 г. се полагат истинските основи на тютюневата промишленост в Плевен, като се откриват работилници за ръчно производство на цигари „Цар Крум“, „Енидже Вардар“, „Зорница“ в Плевен и „Рила“ в Червен Бряг (Yadkov, 2003, p. 205; Kitanov, 2014, p. 31). Тенденцията за откриване тютюневи фабрики и респективно за разширяване на пласмента на артикула продължава през следващите години. Към 1890 г. в главния дунавски град Русе функционират 5 фабрики за преработка на тютюн и 12 обособени търговски обекти за продажба на тютюневи изделия (Barcheva, 2004, pp. 300-301).

През периода 1878–1885 г. тютюневият отрасъл се развива с добри темпове в Източна Румелия и присъства трайно в промишления и социалния профил на по-значимите в стопанско отношение градски центрове. В областта са създадени 15 тютюневи фабрики, по пет в Пловдив и Сливен, две в Стара Загора и по една в Харманли, Станимака (Асеновград, бел. моя) и Бургас (Statelova, 1983, pp. 139-140). Петте фабрики в Сливен продължават да функционират и в края на 80-те и през 90-те години на века (Tabakov, 1929, pp. 139-140). Това показва, че тютюневото производство има развита мрежа в град Сливен, която вероятно напълно задоволява местните потребности и не открива свободни пространства за появата на нови стопански субекти в тази област. В същото време няма сведения за наличие тютюнево производство в Ямбол до появата на фабриката на Русчо Миркович през 1888 г, освен споменатото дружество на Васил Русев и Никола Русев.

¹⁷ Държавен архив – Ямбол, Ф. 350К, оп. 1, а.е. 4, л.1.

¹⁸ Временни наредби за акциза на тютюна в Българското княжество. С., 1879 г., с. 1-15.

Тук може да се търси и обяснението на въпроса защо „Р. В. Миркович и С-ие.“ откриват тютюнева фабрика в Ямбол, а не в Сливен.

Не по-малко важна причина за стимулиране фабричното тютюнево производство на територията на съединена България е и постоянното усъвършенстване на тютюневото законодателство, независимо че до 1897 г. е в сила османския търговски закон (Palangurski, 2016, p. 164). В страната започват да се утвърждават необходимите правно-нормативни условия за поставяне стабилни основи на тютюневата индустрия. Споменатите „Временни наредби за акциза на тютюна“ в следващите години неколккратно са изменяни (Kitanov, 2014, p. 31). Първият истински български „Закон за тютюна“ е приет през 1890 г.¹⁹. Макар че на този етап на тютюневата област се гледа преди всичко като територия за сигурни постъпления в хазната по линия на косвените данъци, все пак някои представители на държавния елит се отнасят с нужната сериозност към производството на тютюн и тютюневи изделия и прогнозираят успешна перспектива за отрасъла в бъдеще. Най-авторитетният пример за това е позицията на известния държавник и политик Григор Начович, който настоява България сама да произвежда тютюна, внасян от Османската империя (Yadkov, 2003, p. 172; Kitanov, 2014, p. 33). През 1883 г. в качеството си на финансов министър той публикува една кратка брошура, където налага убеждението в необходимостта България да развие широко тютюневия отрасъл и на практика е първият, който превръща тютюнопроизводството в държавна стратегия (Nachovich, 1883, p. 15). Прозорливостта на Начович личи от факта, че ако в годините след 1878 г. тютюнопроизводството все още не представлява значителен дял от българската икономика, то след няколко десетилетия България се превръща в една от водещите сили в производството и търговията с ориенталски тютюни (Kremenski, 1933, p. 5).

От всичко посочено до тук става ясно, че тютюневата фабрика на „Р. В. Миркович и С-ие“ в Ямбол не е изолирана инициатива, а има своята историческа и стопанска логика и се явява поредния опит за развитие на тютюневия отрасъл в града. В условията на утвърждаващата се самостоятелна българска държавност фабриката започва работа при съществуваща национална правно-нормативна база за развитие на тютюневата промишленост и е част от един продължителен процес на изграждане на първите производствени заведения в тази стопанска сфера. От друга страна, позицията на Григор Начович подсказва, че в страната започва да се формира благоприятен обществен и политически климат за развитие на тютюнопроизводството. Не на последно място, съединеното българско княжество

¹⁹ Закон за тютюна. София, Държавна печатница, 1891; Правилник за приспособление на Закона за тютюна. София, Държавна печатница, 1891.

предлага един активен пазар на тютюнева продукция.

Образуването на Княжество България през 1878 г. и последвалото Съединение с Източна Румелия през 1885 г. имат своите сериозни икономически последици, част от които са и излизането на България извън османската система и организация на тютюневия отрасъл. Това поставя пред страната необходимостта да търси свой собствен път на развитие в този сектор. Откриването на редица тютюневи фабрики, в това число и тази на „Р. В. Миркович и С-ие“, е част от този процес. От друга страна ситуацията с тютюна в самата Османска империя се променя от 1883 г. Споразумение между администрацията на османския външен дълг и османската държава предоставя монопола върху тютюна на концесия за 30 години на компанията *Société de la Régie cointéressée des Tabacs de l'Empire Ottoman*, известна с името Тютюневата режия (Murat, 2010, p. 131). Режията поставя като условия ликвидирането на частните фабрики и налага пълен монопол върху производството, фабрикацията и продажбата на тютюна в империята (Murat, 2010, pp. 132-136). Може да приемем, че това положение в известна степен е допълнителен стимул за основаването на фабрики извън територията на Режията, в това число и в България. Всичко това провокира предприемчивия дух на редица български стопански дейци да инвестират собствени средства, време, търговски и организационен опит в областта на тютюневата индустрия. Русчо Миркович е един от пионерите в това поприще, защото фабриката в Ямбол възниква като негова идея.

Важен въпрос е да се уточни каква е съдбата на фабриката през следващите години и практически до кога реално тя функционира като предприятие на акционерното дружество „Р. В. Миркович и С-ие“. Според съгласително писмо между членовете на дружеството от 10 януари 1895 г. Русчо Миркович се оттегля доброволно от фирмата по здравословни причини. В същото време дружеството се разделя на две групи. Канторите в Сливен и Ямбол минават под прякото управление и за сметка на Иван Желязков, Киро Чаушов и Димитър Сяров. Кантората в Бургас остава под управлението на Георги Жечков и Петко Миркович. И двете страни ще ползват фирмата „Р. В. Миркович и С-ие“ докато имат доверието от страна на самия Русчо Миркович. В съгласителното се определят и процедурите по събиране на задълженията от длъжниците в отделните клонове (Rusev, 2001, p. 131)²⁰.

От това съгласително писмо става ясно, че тютюневата фабрика в Ямбол преминава в управлението и отговорностите на Желязков, Чаушев и Сяров. Три години по-късно, съгласно Определение № 554 от 27 май 1898 г. на Областния съд в Сливен, фирмата „Р. В. Миркович и С-ие“ е вписана в Дружествения

²⁰ Държавен архив – Сливен, Ф. 384К, оп. 1, а.е. 40, л. 1; НБКМ – БИА, Ф. 169, а.е. 55.

търговски регистър с нейните клонове в Сливен, Бургас, Ямбол и Стралджа. От съдебната регистрация става ясно, че към тази дата „Р. В. Миркович и С-ие“ продължава да притежава тютюневата фабрика в Ямбол (Rusev, 2001, р. 131)²¹. Нещата се променят след няколко години. Съгласно Определение № 136 от 30 януари 1901 г. на Сливенския областен съд Иван Желязков, Киро Чаушов, Димитър Сяров и Русчо Желязков се оттеглят от 1 януари 1901 г. от дружеството „Р. В. Миркович и С-ие“ и основават ново събирателно дружество под името „Желязков, Чаушов и С-ие“, което поема всичките активи и пасиви на клоновете на „Р. В. Миркович и С-ие“ в Сливен и Ямбол. По този начин реалното разделение вътре в старото дружество води до основаването на ново, с друго име, което поема и управлението на тютюневата фабрика в Ямбол. През следващите години настъпват значителни персонални промени, оттегляне на членове от дружеството, закриване на клона в Сливен, насочване и към други дейности²².

Заклучение

От изнесената информация се налага изводът, че основаната по инициатива на Русчо Миркович през 1887 г. тютюнева фабрика в Ямбол съществува със сигурност до 1898 г. и до тази дата тя е част от дружеството „Р. В. Миркович и С-ие“, въпреки че самият Русчо Миркович се оттегля от фирмата през 1895 г., а на 12 декември 1896 г. умира в Сливен (Rusev, 2001, р. 131). Вероятно работата на фабриката продължава и до началото на 1901 г., когато се създава новото дружество „Желязков, Чаушев и С-ие“. През следващите две десетилетия няма сведения, които категорично да отговорят на въпроса дали тютюневата фабрика продължава да функционира. Междувременно нещата с развитието на тютюневия отрасъл в Ямбол се променят с настаняването на мощни дружества за търговия с тютюн, като „Лист“, „Никотей“, „Каваклийска яка“, „Ориент-табако“, фирмата на Алфонс Густав Лундберг²³, „Фумаро“, „Асенова крепост“²⁴. Тютюневият бум обхваща не само градове като Ямбол, но и цялата страна и това променя стопанската парадигма в България. През 20-те години на ХХ в. средно около 11% от постъпленията в държавния бюджет са от тютюневата индустрия, без да се отчитат сумите, които са събирани от общинските и окръжните съвети в тяхна полза (Behar, 1927, р. 290). В следващото десетилетие тютюнът окончателно се утвърждава като най-доходния продукт на земеделското производство и приходите от търговията с тютюни в износния баланс на страната са между 35% и 40% от

²¹ ДА – Сливен, Ф. 370К, оп. 3, а.е. 4, л. 22-23.

²² ДА – Сливен, Ф. 370К, оп. 3, а.е. 4, л. 23.

²³ ДА – Ямбол, Ф. 68К, оп. 2, а.е. 432, л. 1-8.

²⁴ ДА – Ямбол, Ф. 350К, оп. 1, а.е. 4, л.1.

общия износ (Aseov, 1933, p. 264).

Отсъствието на създадената от Русчо Миркович фабрика в Ямбол от списъка с тютюневи дружества през 20-те – 30-те години на ХХ в. вероятно означава, че по това време фабриката или е с преустановени функции, или има символично присъствие в стопанската характеристика на Ямбол. Това обаче не омаловажава значението на тютюневото начинание на Русчо Миркович, което реално ще се окаже една от последните активности в богатата стопанска биография на сливенския търговец. Може с пълно основание да констатираме, че подобно на редица други предприемачи от края на ХІХ в. Русчо Миркович не само основава поредната тютюнева фабрика в България, но на практика той и неговите съдружници от „Р. В. Миркович и С-ие“ са сред хората, които поставят основите на тютюневата промишленост в страната. Тази промишленост ще се превърне в един от най-значимите и стратегически отрасли на икономиката през следващите десетилетия, с огромно влияние върху финансовата, социалната, политическата и международната роля на българската държава.

REFERENCES:

- Angelova, R 2005, 'Development of the Tobacco Industry in Shumen 1878–1947', *Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Ruse*, no. 9, pp. 278-290. [Ангелова, Р 2005, „Развитие на тютюневата индустрия в Шумен 1878–1947 г.“, *Известия на Регионален исторически музей – Русе*, № 9, с. 278-290].
- Aseov, Zh 1933, *Tobacco in the Bulgarian economy*, Sofiya: Napred. [Асеов, Ж 1933, *Тютюнът в българското стопанство*, София: Напред].
- Atanasova, G 2017, 'Pleven on the border of two epochs (1864–1885) through a biographical sketch', in Racheva, (ed), *Bulgarians in the Ottoman Empire, 19th century: concepts, structures, personalities*, Sofiya: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski", pp. 373-406. [Атанасова, Г 2017, „Плевен на границата на две епохи (1864–1885) през една биографична скица“, в: Рачева, В (съст.), *Българите в Османската империя, ХІХ в.: понятия, структури, личности*, София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 373-406].
- Atanasova, Sv 2014, *Turnovo commercial companies during the National Revival Period. Models of economic development*, Veliko Turnovo: Faber. [Атанасова, Св 2014, *Търновските търговски дружества през Възраждането. Модели на стопанско развитие*, Велико Търново: Фабер].
- Banova, T 2004, 'The Eskidzhuma's merchants', in *Fairs, Market-places, Bazaars in the Bulgarian Lands. Papers from the National Scientific Conference held on the 17th November 2003 in the city of Turgovishte*, Veliko Turnovo: Faber, pp. 221-231. [Банова, Т 2004, „Ескиджумайските търговци“, в: *Панаири, пазари, тържища в*

българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г., Велико Търново: Фабер, с. 221-231].

Barcheva, M 2004, 'Ruse market at the end of the 19th and the beginning of the 20th centuries. Real and missed opportunities', in *Fairs, Market-places, Bazaars in the Bulgarian Lands. Papers from the National Scientific Conference held on the 17th November 2003 in the city of Turgovishte*, Veliko Turnovo: Faber, pp. 291-299.

[Бърчева, М 2004, „Русенският пазар в края на XIX и началото на XX в.“, в: *Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г.*, Велико Търново: Фабер, с. 291-299].

Behar, A 1927, *Tobacco in Bulgaria*, Sofiya: Union. [Бехар, А 1927, *Тютюнът в България*, София: Юнион].

Gencheva, Tsv & Kancheva, T, 2004, 'An Attempt for a Sociological Survey of Turnovo Merchants in the 19th Century', in *Fairs, Market-places, Bazaars in the Bulgarian Lands. Papers from the National Scientific Conference held on the 17th November 2003 in the city of Targovishte*, Veliko Turnovo: Faber, pp. 201-214.

[Генчева, Цв & Кънчева, Т 2004, „Опит за социологическо проучване на търновските търговци през XIX в.“, в: *Панаири, пазари, тържища в българските земи. Доклади и съобщения от Национална научна конференция, проведена в Търговище на 17 ноември 2003 г.*, Велико Търново: Фабер, с. 201-214].

Grancharov, M 1989, *Pleven and the Pleven region during the National Revival Period. Economic and Demographic Problems*, Sofiya: Izdatelstvo na OF. [Грънчаров, М 1989, *Плевен и Плевенският край през Възраждането. Стопански и демографски проблеми*, София: Издателство на ОФ].

Kitanov, B 2014, 'Tobacco Policy Outset in the Bulgarian Principality', *Annual – University “Prof. Dr. Asen Zlatarov” – Burgas*, vol. XLIII, book 2, Social sciences, pp. 30-34. [Китанов, В 2014, „Начало на политиката по тютюна в Българското княжество“, *Годишник, Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас*, Т. XLIII, кн. 2, Обществени науки, с. 30-34].

Kremenski, G 1933, *Production, trade and marketing of Bulgarian tobacco*, Sofiya: Darzhavna pechatnitsa. [Кременски, Г 1933, *Производството, търговията и пласментът на българските тютюни*, София: Държавна печатница].

Murat, B 2010, *The Political Economy of Ottoman Public Debt – Insolvency and European Financial Control in the Late Nineteenth Century*, London-New York: I. B. Tauris Publishers.

Nachovich, Gr 1883, *The tobacco industry in the Bulgarian principality*, Sofiya: Bulgarski glas. [Начович, Гр 1883, *Тютюневата индустрия в Българското княжество*, София: Български глас].

Palangurski, M 2016, 'Traders and Politics (1886-1889)', *Proceedings of the Center for Economic Historical Research*, vol. 1, pp. 163-172. [Палангурски, М 2016, Търговци и политика (1886-1889), *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*. Т. 1, с. 163-172].

Petrov, P 2014, *Yambol. The first tobacco factory* <http://yambol-life.com/news.php?id=1295> [Last viewed 1.10.2021]. [Петров, П 2014, *Ямбол. Първата тютюнева фабрика*. <http://yambol-life.com/news.php?id=1295> [Последно видяно на 1.10.2021].

Pletnyov, G 2000, 'Economic and social development of the city in the second and third quarter of the 19th century', in *History of Veliko Turnovo*, vol. II, Veliko Turnovo: IPK "Sv. Patriarch Evtimiy Turnovski", pp. 138-184. [Плетньов, Г 2000, „Стопанско и обществено развитие на града през втората и третата четвърт на XIX в.“, в: *История на Велико Търново*, Т. 2, Велико Търново: ИПК „Св. Патриарх Евтимий Търновски“, с. 138-184].

Rusev, I 2001, 'The Bulgarian national revival figure of Ruscho V. Mirkovich', *Bulgarian Revival. Ideas – personalities – events. Annual of the Bulgarian Committee "Vasil Levski"*, vol. 3, 1998–2000, Sofia: Gorex Press, pp. 109-136. [Русев, И 2001, „Възрожденецът Русчо В. Миркович“, *Българско възраждане. Идеи – личности – събития. Годишник на Общобългарския комитет „Васил Левски“*, Т. 3, 1998–2000, София: Издателство Горекс Прес, с. 109-136].

Rusev, I 2016, 'How many and which were the first factories in Bulgaria before the Liberation (1878)? An attempt of analysis based on sources and historiography', *Proceedings of the Center for Economic Historical Research*, vol. 1, pp. 33-55. [Русев, И 2016, „Колко и кои са първите фабрики в българските земи до Освобождението (1878)? Опит за извороведски и историографски анализ“, *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, Т. 1, с. 33-55].

Simeonov, S 1969, 'The tobacco industry in Plovdiv until the nationalization in 1947', *Izvestiya na durzhavnite archivi*, vol. 18, pp. 225-231. [Симеонов, С 1969, „Тютюневата промишленост в Пловдив до национализацията в 1947 г.“, *Известия на държавните архиви*, кн. 18, с. 225-231].

Statelova, E 1983, *Eastern Rumelia (1879-1885). Economics, Politics, Culture*, Sofia: Izdatelstvo na OF. [Стателова, Е 1983, *Източна Румелия (1879-1885). Икономика, политика, култура*, София: Издателство на ОФ].

Tabakov, S 1929, *History of the city of Sliven (essay)*, vol. 3, Sofia: Slivenska kulturna druzhba „D-r Seliminski“ – Sofia. [Табаков, С 1929, *История на град Сливен (опит)*, Т. 3, София: Сливенска културна дружба „Д-р Селимински“ – София].

Yadkov, D 2003, *Bulgartabac. Memories*, Sofia: Sibiya. [Ядков, Д 2003, *Булгартабак. Спомени*, София: Сибия].

Correspondence address:

Valentin Kitanov – Associate Professor, PhD
South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad
Faculty of Law and History
Department of History
66, Ivan Mihaylov Str. 2700 Blagoevgrad
Tel.: (+359) 897 979045
E-mail: kitvalmil@swu.bg; valkitmil@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0002-8361-5830>